

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

EDUSKUNNAN
OIKEUSASIAMIEHEN
KERTOMUS VUODELTA
2018

Vammaisten henkilöiden oikeudet

Sisällysluettelo

3.4	Vammaisten henkilöiden oikeudet	56
3.4.1	Erityistehtävä vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamisessa	56
3.4.2	Kansallisen rakenteen tehtävät	56
	Oikeusasiamies	56
	Ihmisoikeuskeskus	57
	Vammaistiimi	58
	Kansainvälinen yhteistyö	59
3.4.3	Toimintaympäristö ja ajankohtaisia lainsäädäntöhankkeita	60
	Lausunnot	60
3.4.4	Laillisuusvalvonta	61
	Kantelut ja omat aloitteet	61
	Tarkastukset	62
	Tarkastushavainnot esteettömyydestä, saavutettavuudesta ja osallisuuden edistämisestä	62
3.4.5	Ratkaisuja	66
	Sosiaalihuolto	66
	Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelu	71
	Terveystenhuolto	72
	Edunvalvonta	73
	Opetus	74

3.4

Vammaisten henkilöiden oikeudet

3.4.1

ERITYISTEHTÄVÄ VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIEN TOTEUTTAMISESSA

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (CRPD) ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifioiminen toi 10.6.2016 oikeusasiamiehelle uuden erityistehtävän, josta säädetään oikeusasiamiehestä annetussa laissa. YK:n vammaisyleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisesti tehtävistä huolehtivat oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta, jotka yhdessä muodostavat Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution.

Vammaisyleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Syrjintäkielto, esteettömyys ja saavutettavuus ovat sopimuksen johtavia periaatteita. Yleissopimuksen muita keskeisiä periaatteita ovat yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen sekä vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan.

3.4.2

KANSALLISEN RAKENTEN TEHTÄVÄT

Vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon edistäminen, seuranta ja suojelu edellyttävät ihmisoikeusinstituution kaikkien toimijoiden osallistumista, koska niiden eri tehtävät täydentävät toisiaan.

Edistämisellä tarkoitetaan tulevaisuuteen suuntautuvaa aktiivista toimintaa, kuten ohjausta, neuvontaa, koulutusta ja tiedon jakamista. Seurannan tavoitteena on selvittää, miten hyvin vammaisten ihmisten oikeudet toteutuvat muodollisesti ja tosiasiallisesti. Seurannalla tarkoitetaan vammaisyleissopimuksen sopimusvelvoitteiden

käytännön toteuttamiseen liittyvän tiedon kokoamista ja jatkokäyttöä siten, että sopimusvelvoitteiden toteuttamisessa havaitut puutteet korjautuisivat. Suojelemisella tarkoitetaan valtion suoraa sekä välillistä suojeluvelvoitetta yleissopimuksessa määrättyjen oikeuksien mahdollisia loukkauksia vastaan.

OIKEUSASIAMIES

Oikeusasiamies suojelee, edistää ja seuraa yleissopimuksen täytäntöönpanoa oman toimivaltansa puitteissa. Oikeusasiamiehen tehtävänä on julkisen vallankäytön lainmukaisuuden sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta (suojaus). Oikeusasiamiehen toiminta on kehittynyt ajan myötä perus- ja ihmisoikeuksia edistäväksi. Kantelutarkoituksissa ja tarkastuksilla ei tutkita pelkästään menettelyn laillisuutta, vaan pyritään ohjaamaan viranomaista tai valvottavaa kohdetta perus- ja ihmisoikeuksia mahdollisimman hyvin toteuttamaan menettelyyn. Oikeusasiamiehen toiminnassa valvonta ja seuranta liittyvät toisiinsa, koska laillisuusvalvonnassa tehty havainnot epäkohdista vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamisessa ovat myös seuranta, jossa arvioidaan miten sopimusvelvoitteet toteutuvat yleisellä tasolla käytännössä.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonta toteutuu suurelta osin kanteluiden tutkinnan kautta, mutta epäkohtia tutkitaan myös omasta aloitteesta ja tarkastuskäynneillä. Oikeusasiamies toimii laillisuusvalvonnan ohella YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan mukaisena kansallisena valvontaelimenä (OPCAT). Valvontaelin tekee tarkastuksia paikkoihin, muun muassa kehitysvammaisten henkilöiden ja muistisairaiden asumisyksiköihin, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä. Oikeusasiamies voi tätä tehtävää hoitaessaan käyttää apunaan nimeämiään asiantuntijoita, joilla on kansallisen valvontaelimen tarkastustehtävän kannalta

merkityksellistä asiantuntemusta. OA:lla on käytettävissään muun muassa terveydenhuollonalan asiantuntijoita, joista kaksi on kehitysvammalääkäreitä. Lisäksi käytettävissä on asiantuntijoita, jotka ovat itse vammaisia henkilöitä. Kertomusvuoden marraskuussa perehdytettiin Ihmisoikeusvaltuuskunnan alajaostona toimivan vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK) kolme jäsentä ulkopuolisiksi asiantuntijoiksi valvontaelimen tarkastuksille. Edellisenä vuonna oli perehdytetty kaksi jäsentä. Koulutuksen jälkeen OA voi kutsua heidät mukaan OPCAT-kohteiden tarkastuksille asiantuntijaroolissa. Toiminnassa on lisätty ja tullaan lisäämään yhteistyötä vammaisten henkilöiden ja vammaisjärjestöjen kanssa myös muulla tavoin.

IHMISOIKEUSKESKUS

Ihmisoikeuskeskuksen ydintehtäviin kuuluu perus- ja ihmisoikeuksien edistäminen sekä niiden toteutumisen seuranta. Oikeusasiamiehestä poiketen Ihmisoikeuskeskus ei käsittele kanteluita tai toteuta laillisuusvalvontaa. Ihmisoikeuskeskuksen toimivalta ei ole rajattu yksistään viranomais-toimintaan, vaan vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon edistäminen ja seuranta ulottuvat myös yksityisiin toimijoihin.

Edellisten vuosien tapaan Ihmisoikeuskeskuksen työtä vammaisten henkilöiden oikeuksien parissa on linjannut tavoite välttää päällekkäisyyksiä muiden toimijoiden kanssa ja tuottaa lisäarvoa tekemällä suunnitelmallista yhteistyötä eri viranomaistoimijoiden ja kansalaisjärjestöjen kanssa.

Tämä toimintamalli on auttanut Ihmisoikeuskeskusta vakiinnuttamaan asemansa ja löytämään oman roolinsa vammaisten henkilöiden oikeuksien laajan ja monimuotoisen toimijakentän keskuudessa. Toimintaa on kuluneen toimintakauden aikana hienosäädetty siten, että se palvelee suora- viivaisemmin Ihmisoikeuskeskuksen lakisääteistä tehtävistä kumpuavia tavoitteita, erityisesti seuranta ja edistämistä.

Ihmisoikeuskeskuksen painopiste vammais-työssä on muun muassa edistää vammaisten henkilöiden yhteiskunnallista osallisuutta ja lisätä laajemman yleisön tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista. Vammaisten henkilöiden

osallisuus työelämässä ja heitä koskevassa päätöksenteossa nousivat toimintakaudella erityisiksi teemoiksi.

Ihmisoikeuskeskus oli mukana järjestämässä Yhdenvertaisena työelämässä -tapahtumaa Helsingin Messukeskuksessa. Tilaisuudessa käsiteltiin ajankohtaisia kysymyksiä liittyen vammaisten henkilöiden työelämäosallisuuteen. Yhdenvertaisen työelämän esteinä pidettiin yhtä lailla tiedon puutetta kuin asenteita sekä nähtiin muuttuvan työelämän tuovan mukanaan lisää haasteita. Vammaisten ihmisten työllistymisen ja itsensä työllistämisen edistämisessä nousi keskiöön tarve asen- nekasvatukselle.

Toimintakauden aikana Ihmisoikeuskeskus toteutti Maanantai kuuluu kaikille -mediakampanjan yhteistyössä yhdenvertaisuusvaltuutetun kanssa. Kampanjan tavoitteena oli muuttaa asenteita vammaisia henkilöitä kohtaan yhteiskunnassa positiivisemmaksi ja lisätä heidän osallisuuttaan työelämässä. Kampanjavideoita ja -materiaalia jaettiin sosiaalisen median kanavissa kolmen viikon ajan. Kampanjan lanseerauksen yhteydessä julkaistiin Ihmisoikeuskeskuksen johtaja Sirpa Raution ja yhdenvertaisuusvaltuutettu Kirsi Pimiän vieraskynä-kirjoitus Helsingin Sanomissa (22.10.2018) vammaisten henkilöiden työllisyydestä.

Ihmisoikeuskeskus järjesti yhteistyössä vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnan (VANE) kanssa kunnallisten vammaisneuvostojen jäsenille vammaisneuvostopäivän eduskunnan Pikkuparlamentissa 10.12.2018. Tilaisuudessa keskusteltiin vammaisten henkilöiden osallisuudesta ja vaikutusmahdollisuuksista kuntatasolla. Uutta näkökulmaa keskusteluun toi Ruotsin osallisuusviraston edustajan puheenvuoro vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisesta osallistamisesta Ruotsissa. Osallistujat jakoivat aktiivisesti kokemuksiaan yhtä lailla onnistumisista kuin haasteista, joita he ovat kohdanneet vammaisneuvostotyössä. Osallistujat pitivät tärkeänä, että vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean laatimasta yleiskommentista liittyen osallistamiseen levitetään laajasti tietoa.

YK:n kansainvälisen ihmisoikeuspäivän ja vammaisten päivän kunniaksi Ihmisoikeuskeskus järjesti eduskunnassa ihmisoikeusviikon, jota var- ten laadittiin eduskunnan ruokaloiden pöydille

pahviset pöytäkolmiot, joissa kerrottiin ihmisoikeusjulistuksen 70-vuotisjuhlavuodesta, tiiviisti Ihmisoikeuskeskuksen työstä ihmisoikeuskasvatuksen edistämiseksi ja vammaisten henkilöiden oikeudesta esteettömyyteen. Jälkimmäisen osalta Ihmisoikeuskeskus kannusti eduskuntavaaliehdokkaita varmistamaan, että vaalikampanjointi olisi esteetön ja saavutettava.

Kuluneella toimintakaudella seurantaan liittyvien toimenpiteiden pääpaino on ollut kahden kyselytutkimuksen toteuttamisessa. Ihmisoikeuskeskus toteutti yhteistyössä Vammaisfoorumi ry:n kanssa verkkokyselyn vammaisten henkilöiden oikeuksista ja valmisteli yhteistyössä oikeusministeriön kanssa kansallisen perusoikeusbarometri-tutkimushankkeen toteuttamista.

Vammaisfoorumin kanssa toteutetun verkkokyselyn tulosten kokoaminen ja tulkinta aloitettiin loppuvuodesta. Tuloksia käytetään hyväksi rinnakkaisraportissa, jonka Ihmisoikeuskeskus laatii CRPD-komitealle, kun se käsittelee Suomen hallituksen määräaikaisraporttia. Tuloksia muokataan käytettäväksi myös Ihmisoikeuskeskuksen edistämistyössä, erityisesti vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyvän koulutusaineiston tarpeisiin.

Perusoikeusbarometri-tutkimushankkeessa toteutetaan kansallinen lisäotanta Euroopan unionin perusoikeusviraston (FRA) kyselytutkimukseen (Fundamental Rights Survey). Lisäotanta kohdennetaan vammaisiin henkilöihin ja valikoi-tuihin kielivähemmistöihin. Tutkimushankkeen avulla saadaan vertailukelpoista tietoa vammaisten henkilöiden ja kielivähemmistöjen tilanteesta tiettyjen perusoikeuksien osalta suhteessa valta- väestön tilanteeseen.

Vammaisten ihmisoikeuskomitea kokoontui toimintakauden aikana kuusi kertaa. Toimintakauden aikana komitea laati oman lausuntonsa Suomen hallituksen CRPD-komitealle annettavaan määräaikaisraporttiin. Lisäksi komitea laati Ihmisoikeuskeskuksen pyynnöstä asiantuntijalausunnon liittyen oikeuskanslerin lausuntopyyntöön asiassa, jossa oli kyse henkilökohtaiseen hygieniaan liittyvien toimenpiteiden suorittamisesta vammaisten henkilöiden asumispalveluissa. Komitea osallistui omalla panoksellaan myös ihmisoikeusvaltuuskunnan työhön laatiessaan yhteenvedon vammaisten henkilöiden ajankohtaisista

perus- ja ihmisoikeusongelmista. Komitea teki lisäksi esityksen Ihmisoikeuskeskukselle ja oikeusasiamiehelle vuotuisen Kalle Könkkölä symposiumin järjestämisestä.

VAMMAISTIIMI

Kanslian vammaistiimiin kuului kolme oikeusasiamiehen asiantuntijaa ja yksi Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntija. Vammaistiimi oli vuoden 2018 aikana tiiviisti yhteistyössä vammaisten ihmisoikeuskomitean kanssa. Komitean tai vammaistiimin kokouksissa esiin tulleista asioista keskusteltiin luontevasti puolin ja toisin, koska kaksi vammaistiimin jäsentä oli asiantuntijajäsenenä myös ihmisoikeuskomiteassa.

Toimintakauden aikana Ihmisoikeuskeskus käynnisti yhdessä oikeusasiamiehen kanssa koulutushankkeen valmistelut liittyen kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen asumispalveluissa. Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntijat osallistuivat osana hanketta oikeusasiamiehen tarkastuksiin kehitysvammaisten henkilöiden asumisyksiköihin. Tarkastuksille osallistumisen tavoitteena oli selvittää, millaisia näkemyksiä ja kokemuksia asumispalveluiden henkilökunnalla ja johdolla on kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuteen liittyen. Loppuvuoden aikana Ihmisoikeuskeskus järjesti aiheesta tapaamisia asumispalveluja tuottavan ASPA-säätiön, Kuntaliiton, Etelä-Suomen aluehallintoviraston, Valviran ja Kehitysvammaisten palvelusäätiön kanssa. Tapaamisissa keskusteltiin keskeisistä ongelmista ja puutteista itsemääräämisoikeuden toteutumisesta ja mahdollisista keinoista osaamisen vahvistamiseksi asumispalveluissa.

Vammaistiimin kokouksissa keskusteltiin tarkastuskohteiden valinnasta ja tarkastusten suorittamisesta, päivitettiin vammaistiimin strategiaa ja suunniteltiin kanslian sisäistä vammaisteemaan liittyvää koulutusta sekä vammaisten henkilöiden oikeuksien verkkosivustojen sisältöä Ihmisoikeuskeskuksen ja oikeusasiamiehen kotisivuille. Osana kansallisen rakenteen tehtävien kartoittamista tiimissä keskusteltiin ja arvioitiin vammaisten henkilöiden käsitteen laajuutta laillisuusvalvonnan hallinnonaloilla. Lisäksi kokouksissa suunniteltiin yhteistä koulutushanketta liittyen kehitysvam-

maisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen asumispalveluissa.

Viranomaisyhteistyötä on ollut Valviran ja aluehallintovirastojen sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan kanssa. Aluehallintovirastojen kanssa yhteistyö on liittynyt tarkastuksiin ja tarkastuskohteiden valintaan.

Vammaistiimin jäsenet osallistuivat eduskunnan vammaisasian yhteistyöryhmän (VAMYT) järjestämiin vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeviin tilaisuuksiin. Kaksi vammaistiimin jäsentä osallistui Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen ylläpitämän Vammaispalvelun käsikirjan la-kiryhmän kokouksiin, joissa käsitellään muun muassa uusinta vammaispalveluihin liittyvää oikeuskäytäntöä ja seurataan vammaispalvelulain uudistamistyötä.

Vammaistiimin aloitteesta kansliassa järjestettiin kaksi sisäistä vammaisteemaan liittyvää koulutusta, joiden aiheina olivat itsemääräämisoikeuden edistäminen ja rajoitustoimenpiteiden käyttö kehitysvammahuollossa (9.5.2018) ja vammaispalvelujen nykytila ja soveltamiskäytäntö (26.9.2018). Koulutustilaisuuksista luennoivat korkeimman hallinto-oikeuden kaksi esittelijää. Lisäksi Kehitysvammaliiton tutkimuspäällikkö esitteli tutkijan näkökulman kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuteen ja Invalidiliiton lakimies kuvasi vammaispalveluiden tilaa järjestöjuristin näkökulmasta.

Vammaistiimin jäsenet luennoivat vammaisten henkilöiden oikeuksista seuraavissa tilaisuuksissa:

- Vammaisyleissopimuksen kansallisen toimintaohjelman julkaisutilaisuus 13.3.2018, Helsinki
- Tadzshikistanilaiset vieraat 16.5.2018, Pikkuparlamentti
- Satakunnan vammaisneuvoston seminaari 30.8.2018, Kankaanpää
- Valtakunnalliset erityishuoltopäivät 14.9.2018, Helsinki
- #kotimatalla seminaari, ARA:n, kehitysvammaliiton ja FDUV:n järjestämä seminaari 2.10.2018, Helsinki
- ENNHRI CRPD working group -koulutus-seminaari 3.10.2018, Riika
- Puheenvuoro japanilaisten delegaatiolle 8.10.2018, Helsinki

- Kirkkohallituksen vammaisasioiden työryhmän kokous kirkon vammaistoimintaohjelmasta 22.10.2018, Helsinki
- Vammaispalvelun tilanne ja toteuttaminen
 - vaikuta ohjaukseen ja valvontaa, Valviran ja Etelä-Suomen aluehallintoviraston järjestämä asiakasareena vammaispalvelujen käyttäjille 23.10.2018, Järvenpää
- Kehitysvammaliiton tutkimusta 40 vuotta -juhlakonferenssi 7.11.2018, Helsinki
- Erityishuoltopiirien itsemääräämisoikeuspäivät 9.11.2018, Oulu
- Ruotsin OA:n opintokäynti 15.11.2018, Pikkuparlamentti
- Kehitysvammaliiton jäsenpäivät 19.11.2018, Helsinki
- Valtakunnalliset vammaisneuvostopäivät 10.12.2018, Helsinki

KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ

Kansainvälisen yhteistyön avulla Ihmisoikeuskeskus tavoittelee erityisesti syvempää substanssi-osaamista ja hyvien käytänteiden identifiointia. Toimintakauden aikana Ihmisoikeuskeskuksen johtaja ja asiantuntija, oikeusasiamiehen esittelijä sekä vammaisten ihmisoikeuskomitean puheenjohtaja osallistuivat GANHRI:n vuosikonferenssiin Genevessä. Konferenssin yhtenä teemana oli kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden rooli vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämisessä ja se järjestettiin yhteistyössä vammaisyleissopimusta valvovan CRPD-komitean kanssa.

Ihmisoikeuskeskus osallistui vammaisyleissopimuksen osapuolikokoukseen New Yorkissa ja sitä edeltäneeseen avoimeen keskustelupäivään ("Day of General Discussion"), jossa käsiteltiin CRPD-komitean laatimaa luonnosta yleiskommentiksi artikloista 4(3) ja 33(3). Ihmisoikeuskeskus oli laatinut yhteistyössä ENNHRI CRPD-työryhmän ja GANHRI:n kanssa yhteislausunnon yleiskommenttiluonnoksesta. Keskustelupäivänä Ihmisoikeuskeskus piti puheenvuoron luonnoksen keskeisistä kehittämiskohteista kansallisesta näkökulmastamme. Osapuolikokouksessa ihmisoikeuskeskuksen edustaja osallistui paneelikeskusteluun GANHRI:n sivutapahtumassa, jonka teemana oli seuranta.

Toimintakauden aikana Ihmisoikeuskeskus osallistui ENHHRI CRPD-työryhmän koulutukseen Riikassa. Koulutuksen teemana oli yhteistyö CRPD-komitean kanssa.

3.4.3 TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA AJANKOHTAISIA LAINSÄÄDÄNTÖ- HANKKEITA

Vammaisten henkilöiden palveluiden kilpailutus on herättänyt paljon keskustelua kertomusvuonna. Yhtenä merkittävänä keskustelunherättäjänä oli ”Ei myytävänä” -kansalaisaloite, jonka tavoitteena on julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista annetun lain (139/2016) muuttaminen siten, että lakia ei sovellettaisi sellaisten palvelujen hankintaan, jossa on kyse vammaisten henkilöiden välttämättömän huolenpidon ja tuen tarpeista ja tarpeisiin liittyvistä palveluista asumisessa ja jokapäiväisessä elämässä.

Vammaispalvelulaki ja kehitysvammaisten erityishuollosta annettu laki on tarkoitus yhdistää yhdeksi vammaisten henkilöiden sosiaalihuollon erityispalveluja koskevaksi laiksi, joka koskee kaikkia vammaisia henkilöitä yhdenvertaisesti. Hallitus antoi asiasta esityksen eduskunnalle 27.9.2018. Lailla toteutettaisiin YK:n vammaisyleissopimuksen ja lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteita. Laissa turvattaisiin erityispalvelut vammaiselle henkilölle yksilöllisten tarpeiden mukaan, jos muuhun lakiin perustuvat palvelut eivät olisi riittäviä tai sopivia. Vammaispalveluja saisivat henkilöt, jotka tarvitsevat välttämättä ja toistuvasti apua tai tukea vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoituksen takia. Diagnoosi ei olisi peruste palvelun saamiselle. Vammaispalvelujen järjestämisvastuu siirtyisi kunnilta maakunnille sote-uudistuksen yhteydessä. Uuden lain on tarkoitus tulla voimaan 1.1.2021.

Valtioneuvoston vuoden 2012 periaatepäätöksessä kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisestä asumisesta ja palvelujen turvaamisesta asetettiin päämääräksi, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaisen henkilö ei asu laitoksessa. Kehitysvammaisia henkilöitä on arvioitu olevan Suomessa noin 40 000. Kehitysvammahuollossa palvelurakenteen muutos laitoshoidosta autettuun asu-

miseen on jatkunut koko 2000-luvun ajan. Kehitysvammaisten henkilöiden laitotasumisen purkamisen osatavoitteena oli, että vuoteen 2016 mennessä laitoksissa asuu enintään 500 asukasta. Tämä ei kuitenkaan toteutunut.

Kehitysvammaisten laitoshoidossa oli vuoden 2017 lopussa 739 asiakasta, mikä oli noin 20 % vähemmän kuin edellisenä vuonna. Vuoden 2017 lopussa kehitysvammaisten autetun asumisen asiakaita oli 8 484 henkilöä (THL:n tilastoraportti 41/2018, 14.12.2018).

Valtioneuvosto antoi uuden asetuksen rakennuksen esteettömyydestä (241/2017). Se koskee rakennuslupia, joita haetaan 1.1.2018 jälkeen. Ympäristöministeriön mukaan asetus selkeyttää esteettömyyden rakentamiseen liittyviä vaatimuksia ja vähentää kuntien välisiä tulkintaeroja. Uudella asetuksella täsmennetään useita esteettömyyden rakentamiseen liittyviä mittoja, jotka ovat olleet tähän saakka tulkinnanvaraisia.

EU:n vammaiskortti (EU Disability Card) otettiin käyttöön Suomessa kesäkuussa 2018. EU:n vammaiskortilla vammaisen henkilö voi todistaa vammaisuutensa tai avustajan tarpeensa Suomessa ja muissa EU-maissa. Vammaiskortti on vapaaehtoinen maksullinen kortti, jota voi käyttää matkustettaessa esimerkiksi kulkuneuvoilla ja osallistuttaessa liikunta- ja kulttuuritapahtumiin.

Suomessa julkaistiin ensimmäistä kertaa YK:n vammaisopimuksen kansallinen toimintaohjelma, jolla toimeenpannaan YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimusta. Toimintaohjelman tavoitteena on lisätä tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista, jotta ne osataan ottaa huomioon kaikessa toiminnassa eri hallinnonaloilla. Vammaiset henkilöt osallistuivat toimintaohjelman laatimiseen.

LAUSUNNOT

OA antoi kaksi lausuntoa ulkoministeriölle. Lausunnot koskivat luonnosta Suomen ensimmäiseksi raportiksi vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen CRPD täytäntöönpanosta (1557/2018) sekä ihmisoikeuksia ja biolääketeidettä koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen lisäpöytäkirjaluonnosta ja sitä koskevaa selitysmuistiota (2164/2018).

Sosiaali- ja terveysministeriölle annettiin lausunto erityishuoltopiirien asemasta sote-uudistuksessa (4519/2018).

Myös muissa lausunnoissa käsiteltiin asioita, jotka liittyivät vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamiseen esim. sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulainsäädännön uudistus (3377/2018), valinnanvapauslainsäädäntö sosiaali- ja terveydenhuollossa (1501/2018) ja esitys asiakas- ja potilaslaiksi (3519/2018).

3.4.4 LAILLISUUSVALVONTA

Vammaisten henkilöiden oikeuksien laillisuusvalvonta kohdistuu kaikille hallinnonaloille. Kaikki kanteluasiat tilastoidaan ensisijaisesti niiden viranomaistahojen ja hallinnonalojen (sosiaalihuolto, sosiaalivakuutus, terveydenhuolto, opetus- ja kulttuuriviranomaiset jne.) mukaan, joita ratkaistuissa arvioidaan. Osa ratkaistuista vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevista laillisuusvalvonta-asioista kuului useampaan hallinnonalaan. Tässä jaksossa käsitellään hallinnonalasta riippumatta sellaisia asioita, joissa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen on keskeistä.

OA:n vuosikertomuksessa ja toiminnassa on vuodesta 2014 lukien, jolloin kertomuksessa tarkasteltiin ensimmäisen kerran vammaisten henkilöiden oikeuksien laillisuusvalvontaa omassa jaksossaan, näkynyt korostuneesti vammaisten henkilöiden oikeuksien merkitys.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien laillisuusvalvonta kohdistuu erityisesti perusoikeuksina turvattujen riittävien sosiaali- ja terveyspalvelujen toteutumiseen, yhdenvertaisuuteen, esteettömyyteen ja saavutettavuuteen sekä itsemääräämisoikeuden toteutumiseen ja osallisuuteen yhteiskunnassa.

Kuntien vammaispalvelut on tärkeä laillisuusvalvonnan kohde. Monet kantelut koskivat puutteita palvelusuunnitelmien ja erityishuolto-ohjelmien laatimisessa tai palveluja koskevassa neuvonnassa ja ohjauksessa, viivästyksiä ja menettelyvirheitä päätöksenteossa ja muussa asian käsittelyssä. Tarkastukset muodostavat olennaisen osan laillisuusvalvonnessa, koska vammaiset henkilöt eivät aina kykene itse kantelemaan.

Asiaryhmän ratkaisijana toimi OA *Petri Jääskeläinen* ja pääesittelijänä vanhempi oikeusasiamiehen sihteeri *Minna Verronen*. Sosiaalihuollon vammaisasioita esittelivät myös esittelijäneuvos *Tapio Rätty* ja vanhempi oikeusasiamiehensihteeri *Juha-Pekka Konttinen*. Vammaisten henkilöiden asumis- ja laitossyksiköiden tarkastuksille osallistuivat myös asiantuntija *Mikko Joronen* ja notaari *Sanna-Kaisa Frantti*.

KANTELUT JA OMAT ALOITTEET

Asiaryhmään tilastoituja kanteluita ja omia aloitteita ratkaistiin 257. Määrä oli edellisvuotta (242) ja vuotta 2016 (171) suurempi. Omia aloitteita OA ratkaisi seitsemän. Kolmessa omassa aloitteessa oli kyse eräiden ennakköäänestyspaikkojen esteettömyydestä ja vaalisalaisuuden turvaamisen puutteista. Toimenpiteisiin johti sama lukumäärä asioita kuin edellisenä vuonna eli 62 asiaa (28 %). Toimenpideprosentti on oikeusasiamiehen kanslian keskiarvoa (18) korkeampi. Kolmessa asiassa annettiin huomautus ja kuudessa asiassa tehtiin esitys. Käsityksen lausumiseen johti 42 (41) ja muuhun toimenpiteeseen 12 (13) asiaa. Toimenpiteisiin johtaneiden tapausten lukuisuuden vuoksi läheskään kaikkia vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia ratkaisuja ei ole mahdollista selostaa tai edes mainita tässä kertomuksessa.

Eniten vammaisia henkilöitä koskevia ratkaisuja 150 (150 vuonna 2017 ja 130 vuonna 2016) oli edellisvuosien tapaan sosiaalihuollon asiaryhmässä. Tämä johtuu siitä, että kunnan tehtävänä on huolehtia sosiaalipalvelujen, kuten kehitysvammaisten erityishuollon ja vammaisuuden perusteella järjestettävien palvelujen ja tukitoimien, järjestämisestä. Vammaispalvelulain henkilökohtaista apua koski 38 (vuonna 2017 40) ratkaisua, kuljetuspalveluita 19 (34) asiaa ja kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksia 28 (22) asiaa.

Sosiaalivakuutuksen piiriin kuuluvia asioita ratkaistiin kertomusvuonna 28 (34 vuonna 2017) ja terveydenhuollon 55 sekä opetuksen 7 (12). Muistisairaiden henkilöiden asioita käsitellään vanhusten oikeuksien jaksossa 4.13.

Vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin liittyvissä kanteluissa oli kysymys muun muassa palveluita ja asiakasmaksuja koskevasta päätök-

senteosta, palvelua koskevasta neuvonnasta ja ohjauksesta, kohtelusta asiakaspalvelutilanteessa tai asumisyksikössä, palvelutarpeen arvioinnista, hakemuksen tai valituksen käsittelyn viivästyttämisestä ja kunnan palveluista antamista soveltamisohjeista sekä palvelujen järjestämisestä. Kansaneläkelaitoksen (Kela) menettelyä arvioitiin vammaisten tulkkauksen järjestäjänä ja etuuksien, kuten vammaistuen ja kuntoutustuen, myöntäjänä. Terveystieteiden tutkimuskeskuksessa oli kysymys mielenterveyskuntoutujien hoidosta ja kohtelusta, lääkinällisen kuntoutuksen apuvälineen korvaamisesta, lääkinällisen kuntoutuksen järjestämisestä ja riittävän terveyspalvelun järjestämisestä.

TARKASTUKSET

Käytännössä lähes kaikissa vammaisten henkilöiden asumis- ja laitospalveluiden ja psykiatristen sairaaloiden tarkastuksilla yhdistyy kaksi OA:lle annettua kansainvälisiin sopimuksiin perustuvaa erityistehtävää (CRPD ja OPCAT). Tällaisia tarkastuksia tehtiin tarkastusvuonna yhteensä 25. Tarkastuksista 11 kohdistui kehitysvammaisten asiakkaiden asumis- ja laitospalveluihin ja 11 vanhusten (muistisairaiden) asumisyksiköihin. Psykiatrista sairaalahoitoa antavista toimintayksiköistä tarkastettiin Niuvanniemen sairaala ja sen erityisen vaikeahoitoisten alaikäisten Neva yksikkö sekä Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymän (Siun sote) psykiatrinen toimialue.

Tarkastuksilla kiinnitetään erityistä huomiota YK:n vammaisyleissopimuksen näkökulmasta vammaisten henkilöiden oikeuksien kuten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen, rajoitustoimenpiteiden käyttöön, osallistumisen mahdollisuuksiin sekä toimitilojen esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyviin seikkoihin. Lisäksi YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan mukaisena kansallisen valvontaelimenä huomiota kiinnitetään siihen, miten voitaisiin ennalta ehkäistä vapautensa menettäneiden henkilöiden huonoa kohtelua tai itsemääräämisoikeuden loukkauksia. Tarkastuksilla keskustellaan asumisyksikön johdon, henkilökunnan ja asiakkaiden kanssa, perehdytään asiakirjoihin sekä tarkastetaan asumisyksikön yleiset tilat, ympäristö ja asiakkaan luvalla vieraillaan hänen asuinhuoneessaan.

Kehitysvammaisten ja vaikeavammaisten asumisyksiköihin tehtyjen tarkastusten kohteina oli sekä kuntien (Kuumaniemen ryhmäkoti Kemijärvellä) että kuntayhtymien (Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä) ja sairaanhoitopiirien (Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin) omia yksiköitä Oulussa ja Rovaniemellä. Lisäksi tarkastettiin yksityisten palveluntuottajien ylläpitämiä palveluyksiköitä (kuten Järvenpäässä sijaitseva Esperin Hoitokoti, Espoossa sijaitseva Lintukorven Validia-talo, Helsingissä sijaitseva Attendon Valkamahovin palvelukoti ja Karjalohjalla sijaitseva Pipolokoti), joilta kunta oli ostanut palveluita.

Tarkastuksilla kehitysvammaisten asumis- ja laitospalveluissa keskustelua herätti erityisesti uudet kehitysvammalain säännökset, jotka edellyttävät toimintakäytäntöjen tarkentamista ja uudelleen arviointia. Muistisairaiden ja vanhusten asumispalveluiden tarkastuksilla on arvioitu erityisesti ihmisarvoisen vanhuuden turvaa, iäkkäille ihmisille kuuluvaa itsemääräämisoikeutta ja miten vanhusten osallisuutta on tuettu ja edistetty. Tarkastuksilla psykiatrista sairaalahoitoa antaviin toimintayksiköihin valvotaan erityisesti hoitoon määrättyjen potilaiden oloja ja kohtelua sekä heidän perusoikeuksiensa toteutumista.

Kansallisena valvontaelimenä tehtyjen edellä mainittujen tarkastusten havaintoja on selostettu tämän kertomuksen jaksossa 3.5.

TARKASTUSHAVAINTOJA ESTEETTÖMYDESTÄ, SAAVUTETTAVUUDESTA JA OSALLISUUDEN EDISTÄMISESTÄ

Esteettömyyden, saavutettavuuden ja osallisuuden edistäminen ovat vammaisyleissopimuksen läpileikkaavia teemoja, jotka huomioidaan kansallisen tarkastustoiminnassa. Vammaisyleissopimuksen 9 artiklassa säädetään esteettömyydestä ja täysimääräisestä osallistumisesta sekä yhdenvertaisuudesta pääsystä muun muassa fyysiseen ympäristöön. Yleissopimuksen 19 artiklassa on kyse osallisuudesta yhteisössä ja siitä, että koko väestölle tarkoitettujen yhteisön palvelut ja järjestelyt ovat vammaisten henkilöiden saatavissa yhdenvertaisesti muiden kanssa ja vastaavat heidän tarpeitaan. Vammaisille ihmisille esteetön ympäristö on itsenäisen elämän ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien edellytys.

sien ehdoton edellytys. Vammaisyleissopimuksen lähtökohtana on se, että kaikessa toiminnassa tulee ottaa läpileikkaavasti huomioon esteettömyyden ja saavutettavuuden vaatimukset, koska nämä ovat usein edellytyksenä muiden oikeuksien toteutumiselle.

Seuraavana esitetään kootusti yksittäisiä, lähinnä tarkastuksilla tehtyjä havaintoja.

Lastensuojeluyksiköt

- Pohjolakodissa ja Vuorelan koulukodissa rakennuksiin pääsy ei ollut esteetön (1353/2018* ja 356/2018*).

Vanhusten hoiva- ja asumisyksiköt

- Turun kaupungin Elsekodin ja Portsakodin palvelutalot olivat sisätiloiltaan esteettömiä ja pääovien edessä olevat etupihat olivat tasamaata. Elsekodin ulko-ovet avautuivat sähköisesti. Portsakodin fysioterapeutti oli suorittanut esteettömyyteen liittyvän koulutuksen ja talossa oli tehty esteettömyyteen liittyviä parannuksia (384* ja 383/2018*).
- AOA totesi, että pääsy kylpyhuoneeseen tulisi viipymättä tehdä esteettömäksi Taasiakodissa tai suunnitella sellaiset ergonomiset työskentelytavat, jotka ovat sekä henkilökunnan että asukkaan kannalta turvalliset (657/2018*).
- Attendon Linnanharjun hoivakodin esteettömyys vaikutti asianmukaiselta, mutta pihalla olevaa invapaikkaa ei ollut merkitty asianmukaisin kyltein (3367/2018*).

Kehitysvammaisten ja vammaisten henkilöiden asumisyksiköt

- Invalidiliiton Asumispalvelut Oy – Validia Asuminen, Lintukorven Validia-talon piha-alue soveltui liikuntaesteisten henkilöiden käyttöön. Pihalla oli esimerkiksi korotettuja kasvatuslaatikkoja, mikä mahdollisti yrttien ja kukkien kasvattamisen pyörätuolista käsin. Talo sinänsä oli verrattain esteetön, mutta sille johti vain soratie, mikä vaikeutti esimerkiksi pyörätuolin

ja rollaattorin käyttäjien omatoimista liikkumista. Oikeusasiamies suosittelee eräitä esteettömyyttä edistäviä ratkaisuja, kuten luiskien rakentamista (1871/2018*).

Terveystieteidenhuolto

- Kainuun sosiaali- ja terveystieteiden kuntaryhtymän Kainuun keskussairaalan psykiatrian osastolla 12 tarkastajat havaitsivat useita kynnyskärsiä. Kuntaryhtymä ilmoitti ryhtyvänsä toimenpiteisiin esteettömyyden parantamiseksi (727/2018*).

Ennakkoonestyspaikat

- OA:n määräyksestä kaksi oikeusasiamiehen kanslian virkamiestä, joista toinen liikkui pyörätuolilla, tekivät yllätystarkastukset seitsemään presidentinvaalien 2018 ennakkoonestyspaikkaan eri kunnissa (Sipoo, Järvenpää, Mäntsälä, Hyvinkää, Vihti, Lohja ja Kauniainen).
- Tarkastuksella havaittiin, että Vihtin ja Lohjan ennakkoonestyspaikoissa ei ollut esteetöntä äänestyskoppiä. Kauniaisten kaupungintalolla takaoven kynnys oli niin korkea, että se esti pyörätuolia käyttävän omatoimisen sisäänkäynnin. Vihtin pääkirjaston ulko-oven tuulikaappi oli ahdas ja vaikeutti pyörätuolia käyttävän sisäänkäyntiä.
- OA kiinnitti tarkastusten kohteina olleiden kuntien sekä niiden keskusvaalilautakuntien huomiota yleisiin havaintoihin ennakkoonestyspaikoista tiedottamisesta, opasteiden näkyvyydestä ja esteettömyyden puutteista. Opasteiden näkyvyys oli huono kaikissa ennakkoonestyspaikoissa. Usein opaste oli vasta ulko-oven vieressä.
- OA piti hyvänä, että Sipoon, Järvenpään, Mäntsälän, Hyvinkään ja Kauniaisten ennakkoonestyspaikoissa oli esteettömät äänestyskopit (166/2018*).
- OA tutki tarkastuksen jälkeen omina aloitteinaan Vihtin ja Lohjan menettelyn vaalisalaisuuden toteutumisesta, koska niiden ennakkoonestyspaikoissa ei ollut omaa esteetöntä ää-

Esteetön äänestyskoppi Mäntsälässä.

Oikeusasiamiehen mukaan irrallinen syliin asetettava kirjoituslusta ei täytä vaalisalaisuuteen kuuluvaa keskeistä vaatimusta siitä, että äänestäjä voi muiden katseilta suojattuna täyttää äänestyslippunsa.

nestyskoppia. OA tutki omana aloitteenaan myös Sipoon kunnan menettelyn, koska äänestäjien avustamisesta ei tehty merkintöjä äänestäjistä pidettävään luetteloon.

- OA piti myönteisenä, että kunnat olivat selvityksissään ilmoittaneet ryhtyvänsä toimenpiteisiin tarkastuksella havaittujen puutteiden korjaamiseksi, kuten esteettömien äänestyskoppien hankkimiseksi, tilojen esteettömyyden varmistamiseksi ja vaalitoimitsijoiden kouluttamiseksi (vaaliavustajan merkitseminen luetteloon). OA kiinnitti vielä tässä yhteydessä huomiota siihen, että äänestyskoppeihin olisi hyvä sijoittaa suurennuslasi tai vastaava heikkonäköisiä äänestäjiä varten. Asiat eivät johtaneet OA:n muihin toimenpiteisiin kuin, että hän kiinnitti huomiota tarkastuspöytäkirjoissa todettujen seikkojen aiheuttamiin ongelmiin esteettömyydelle ja saavutettavuudelle sekä vaalisalaisuuden turvaamiselle (557*, 558* ja 559/2018*).

Kantelun johdosta tutkitussa asiassa ilmeni, että Kouvolan kaupungintalon ennakkoäänestyspaikan esteettömyydessä ja vaalitoimitsijan menettelyssä oli puutteita. Kaupungin selvityksen mukaan jatkossa tullaan parantamaan apuvälineitä käyttävien henkilöiden äänestämistä uusimalla vaalikoppeja niin, että ne täyttävät esteettömyysvaatimukset (586/2018).

Vaalipäivän äänestys

Kantelun johdosta tutkitussa asiassa ilmeni, vaalipäivänä Joensuussa erälle äänestyspaikalle pääseminen oli liikuntaesteisille henkilöille hankalaa. Pyörätuolia käyttävälle henkilölle tarjottiin mahdollisuutta äänestää omassa autossaan. OA:n mielestä autossa äänestäminen saattaa muodostua ongelmalliseksi vaalisalaisuuden turvaamisen näkökulmasta. Vaalipaikalla on aina ensisijaisesti pyrittävä järjestämään äänestyskoppiin pääseminen mahdollisimman esteettömäksi. Selvityksen mu-

kaan puutteet liittyen äänestyspaikkojen esteellisyyteen tullaan saattamaan kuntoon seuraaviin vaaleihin mennessä (578/2018*).

Lapin ulosottovirasto

- Rovaniemen toimipaikan tiloihin oli esteetön kulku. Induktiosilmukkaa ei ollut käytössä. Ulosottoviraston edustajien taholta kerrottiin, että tarvittaessa esimerkiksi ulosoton asiakirjat luetaan asiakkaalle, mikäli hänellä on siinä itsellään vaikeuksia esimerkiksi aistivamman- sa johdosta (977/2018).

Opetus

- Kouvolan seudun ammattiopiston kaikkiin työtiloihin ei päässyt esteettömästi ainakaan sisäkautta. Joihinkin tiloihin pääsi kiertotietä esteettömästi ulkokautta. Kyseinen reitti oli kuitenkin hankala esimerkiksi talvella keliolosuhteiden vuoksi.
- Kaikki Kouvolan seudun ammattiopiston toimipisteet (yhteensä 4 kpl) eivät tarkastushetkellä soveltuneet liikuntaesteisille henkilöille. Puutteena oli, että ammattioppilaitoksen verkkosivuilla ei havaittu mainintoja toimitilojen esteettömyydestä ja soveltuvuudesta liikunta- ja toimintarajoitteisten henkilöiden opiskeluun.
- AOA korosti, että uusia toimitiloja rakennettaessa ja vanhoja korjattaessa tulee ottaa huomioon laissa säädetyt esteettömyysvaatimukset, jotta vammaiset opiskelijat voivat osallistua yhdenvertaisesti opetukseen (324/2019).
- Kivimaan peruskoulun parakkikoulun toiseen kerrokseen ei päässyt liikkumisen apuvälineitä (esim. pyörätuoli) käyttävät henkilöt, koska hissiä ei ollut.
- Vanhaan purettavaan koulurakennukseen ei ollut esteetöntä pääsyä.
- Pääovella oli portaat ja kiertoreitti takaoven kautta oli hankala epätasaisen sorapinnan ja oven korkean kynnyksen vuoksi (4997/2018).

Vakuutusosoikeuden asiakastila

Vakuutusosoikeuden asiakastilan kalustus (kiinteä pöytä ja tuoli) saattoi rajoittaa tai estää liikuntaesteisen henkilön asioimista ja asiakirjoihin tutustumista vakuutusosoikeudessa. Vakuutusosoikeus ryhtyi korjaaviin ja esteettömyyttä edistäviin toimenpiteisiin (5671/2017*).

Jokelan vankila

Tarkastuspöytäkirjassa nostettiin esiin seuraavia puutteita sekä kehittämistarpeita lähinnä liikkumis- ja toimimiseesteisen vangin tai vierailijan suoriutumisen näkökulmasta:

- alueella ei ollut liikkumis- ja toimimiseesteisen henkilön käyttöön tarkoitettua autopaikkaa (erikseen merkittyä ”invapaikkaa”)
- kuulovammaisille henkilöille tarkoitettua induktiosilmukkaa ei ollut asennettu lainkaan vankilaan (esimerkiksi tapaamistiloihin) eikä vankilassa ollut käytössä myöskään siirrettävää induktiosilmukkaa
- vankilaa koskevilla verkkosivuilla tai ”tapaajan oppaassa” ei ollut kerrottu vankilan vierailutilojen esteettömyydestä tai siitä, miten vankilassa pääsee vierailemaan apuvälineitä (esim. pyörätuolia) käyttävä henkilö
- suljetun vankilan puolelle valvottuihin tapaamisiin vierailijat pääsivät esteetöntä reittiä. Tapaamistiloihin johti pitkä liuska, jonka alkuosa oli kuitenkin melko jyrkkä. Tapaamistilan yhteydessä oli inva-wc
- sekä avovankilan että suljetun vankilan valvomattomien tapaamisien tilat eivät olleet esteettömiä
- avovankilan inva-sellin kynnys oli liian korkea
- avovankilaosaston yhteisessä suihkuhuoneessa liikuntaesteiselle henkilölle tarkoitettu suihkuistuin oli sijoitettu epätarkoituksenmukaiseen paikkaan.
- avovankilaosaston kuntosaliin ja saunaan pääsyä vaikeuttivat korkeat kynnykset
- liikkumiseesteisellä vangilla ei ollut mahdollista osallistua vankilan työtoimintaa, koska kyseiset tilat eivät olleet esteettömiä.

Esteetön pääsy Jokelan vankilan puolelle.

Vankila ja Senaatti-kiinteistöt ilmoittivat ryhtyvän toimenpiteisiin esteettömyyden parantamiseksi (3183/2018*).

Pyhäselän vankila

AOA katsoi, että menettely liikuntaesteisen vankin sijoittelussa ei ollut vankeuslain mukaista, koska invasellin sijainti eritysosastolla tarkoitti käytännössä sitä, että liikuntaesteinen vanki jouduttiin aina asuttamaan suljetulle osastolle, vaikka hänet voitaisiin muuten sijoittaa avoimemmalle osastolle.

AOA pyysi vankilaa harkitsemaan muun muassa siirrettävän induktiosilmukan hankkimista, ovi-summerin sijoittamista alemmaksi pyörätuolia käyttävän tavoitettavaksi, inva-wc:n kutsunapin hankkimista ja tilojen yleistä esteettömyyttä (5322/2018*).

Helsingin vankilaan tehdyllä tarkastuksella tehtiin useita havaintoja vankilan tiloista ja ympäristön esteettömyydestä. Havainnot koskivat muun muassa vankilan verkkosivujen ja oppaiden tietojen, invapysäköintiä, tapaa- ja sisäänkäyntiä, tapaamistiloja, vankien vastaanottotilaa, inva-selliä, puhelinkoppia ja induktiosilmukkaa (6148/2018*).

Yhteisessä suihkuhuoneessa oleva suihku-istuin.

Laukaan vankilan ja Sulkavan vankilan tilat eivät olleet esteettömät eikä sinne voitu sijoittaa liikuntarajoitteisia vankeja (2337* ja 2339/2018*).

3.4.5 RATKAISUJA

SOSIAALIHUOLTO

Kehitysvammalain muutosten edellyttämien toimenpiteiden laiminlyöntejä

OA:n ratkaisemassa kahdessa omassa aloitteessa oli kyse kehitysvammaisten henkilöiden laitosten ja asumisyksiköiden tarkastuksilla havaituista puutteista rajoitustoimenpiteiden päätöksenteossa. Molemmissa ratkaisuissa OA antoi huomautuksen.

OA antoi Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymälle ja Kuusankylän palvelukeskukselle vastaisen varalle huomautuksen laimastamisesta menettelystä. OA katsoi palvelukeskuksen

laiminlyöneen päätöksenteon rajoitustoimenpiteistä kehitysvammalain ja perustuslain vastaisesti, koska saadun selvityksen mukaan palvelukeskuksessa tehtiin ensimmäiset päätökset rajoitustoimenpiteistä joulukuun lopulla 2016 eli reilun puolen vuoden kuluttua lain voimaantulosta, vaikka päätöksen tekemistä edellyttäviä rajoitustoimenpiteitä oli käytetty jo sitä ennen.

Kuntayhtymässä olisi täytynyt panostaa merkittävästi enemmän lain toimeenpanoon ja siihen liittyvään koulutukseen ja ohjaukseen jo ennen lain voimaantuloa ja välittömästi lain tultua voimaan. Toisaalta OA otti huomioon sen, että laajan ja osin vaikeaselkoisen lainsäädäntöuudistuksen käytännön toimeenpanon valmisteluun ei ollut jäänyt riittävästi aikaa. Eduskunta hyväksyi lait 10.5.2016 ja ne tulivat voimaan jo 10.6.2016. OA korosti, että julkisen vallan tehtävänä on turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (872/2017*).

Toisessa omaan aloitteeseen antamassaan ratkaisussa OA antoi huomautuksen Rinnekoti-Säätiölle vastaisuuden varalle laiminlyönnistä kehitysvammalaissa säädetyn rajoitustoimenpiteitä koskevasa päätöksenteossa. Asian moitittavuutta lisäsi se, että uudistettu kehitysvammalaki (mm. rajoitustoimenpiteitä koskeva päätöksentekomenettely) oli tarkastushetkellä ollut voimassa jo yli vuoden ja itsemääräämisoikeuden rajoitusten kohteina olivat haavoittuvassa asemassa olevat kehitysvammaiset lapset.

OA korosti, että kehitysvammalaissa säädettyä rajoitustoimenpidettä koskevalla päätöksenteolla on erityisesti merkitystä asianosaisen lapsen oikeusturvan kannalta. Päätökseen liitetyn valitusosoituksen mukaisesti rajoitustoimenpiteiden käytön lainmukaisuus voidaan saattaa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Viime kädessä tuomioistuin arvioi, onko yksittäinen rajoitustoimenpide ollut lainmukainen. OA piti myönteisenä sitä, että Rinnekoti-Säätiö oli selvityksessään ilmoittanut ryhtyneensä toimenpiteisiin epäkohtien korjaamiseksi ja toimintansa kehittämiseksi (6942/2017*).

Moitteita viivästymisistä päätöksenteossa ja palvelusuunnitelman laatimisessa

Vammaispalvelua tai kehitysvammaisten erityishuoltoa koskevista kanteluissa oli usein kyse puutteista päätöksenteossa tai asian käsittelyn viivästyksistä.

Vammaispalvelulain mukaisia palveluita ja tukitoimia koskevat päätökset on tehtävä ilman aiheutonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun vammaisen henkilö tai hänen edustajansa on esittänyt palvelua tai tukitointa koskevan hakemuksen.

AOA:n sijaisen mukaan kyseessä on pääsääntöinen käsittelyn enimmäisaikaa koskeva säännös, eikä sitä voida tulkita hakemuksen sellaiseksi käsittelyajaksi, joka mahdollistaisi viranomaisen lykkäämään päätöksentekoaan ilman asiallista asian selvittämiseen liittyvää syytä määräajan loppupuolelle.

AOA:n sijainen katsoi sosiaali- ja terveystalvelun kuntayhtymän menetelleen vammaispalvelulain vastaisesti kantelijan hakemuksen käsittelyssä, koska käsittelyaika ylitti vammaispalvelulaissa erikseen säädetyn kolmen kuukauden käsittelyajan eikä tälle esitetty laissa tarkoitettua erityistä syytä. AOA:n sijainen korosti, että vaatimus asian viivytyksettömästä käsittelystä koskee asian käsittelyä kaikissa sen vaiheissa. Tämä merkitsee käytännössä sitä, että viranomaisen on järjestettävä toimintansa niin, että kaikissa hakemuksen käsittelyvaiheissa käsittely toteutetaan viivytyksettömästi. Vammaispalvelulain tarkoittamissa asioissa tämä korostuu, koska niiden käsittelylle on säädetty perustuslaissa ja hallintolaissa säädetystä yleisestä viivytyksettömyyden vaatimuksesta poiketen erityinen enimmäiskäsittelyaika (5619/2017*).

Toisessa ratkaisussa OA katsoi, että kuntayhtymän olisi tullut tehdä kirjallinen muutoksenhakukelpoinen päätös kantelijan nimenomaisesti pyydettyä omaishoidon tukea koskevan hakemuksen käsittelyä. Kuntayhtymä oli pitänyt uudelleen tehtävää palveluntarpeen arviointia kantelijan hakemuksen käsittelyn edellytyksenä eikä ollut sen vuoksi käsitellyt hakemusta. Samassa ratkaisussaan OA katsoi, että kantelijan aikaisemman omaishoidon tuen käsittely oli viivästynyt sosiaa-

lihuoltolain ja hallintolain vastaisesti, kun asian käsittely oli kestänyt sosiaalitoimessa lähes 7 kuukautta (31/2018).

OA katsoi, että perusturvalautakunnan menettely ei täyttänyt asian viivytyksettömälle käsittelylle lainsäädännössä asetettuja vaatimuksia asiassa, koska kantelijan henkilökohtaisen avun lakisääteisten kulujen korvaamista koskevan asian selvittäminen ja käsittely oli kokonaisuudessaan kestänyt yli 10 kuukautta. OA korosti, että sosiaalitoimi vastaa sille kuuluvista lakisääteisistä tehtävistä muun muassa siten, että sosiaalihuollon asioita on käsittelemässä riittävä määrä henkilökuntaa ja sosiaalityöntekijöitä huolimatta loma-ajoista tai henkilöstön vaihtuvuudesta (4423/2017).

OA katsoi, että peruspalvelukuntayhtymä oli laiminlyönyt kantelijan pojan lainmukaisen palvelusuunnitelman laatimisen. OA kiinnitti kuntayhtymän huomiota siihen, että pojalle olisi tullut laatia kattavampi palvelusuunnitelma, jossa olisi otettu huomioon vammaispalvelulain, sosiaalihuoltolain ja sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain vaatimukset palvelusuunnitelman sisällölle. Lisäksi OA katsoi kuntayhtymän päätöksenteon viivästyneen vammaispalvelulain vastaisesti. (5733/2017).

Kuljetuspalvelumatkojen järjestämistapa ei saa kaventaa vaikeavammaisen henkilön oikeuksia

AOA:n sijainen kiinnitti Porin kaupungin sosiaalitoimen huomiota siihen, että kunnan on huolehdittava siitä, että henkilön subjektiivinen oikeus kuljetuspalveluihin tosiasiallisesti toteutuu. Mikäli palveluiden käyttäjä joutuu itse suorittamaan maksun ja kunta maksaa (korvaa) aiheutuneet kustannukset jälkikäteen, on kunnan kaikissa tilanteissa varmistettava palvelujen yksilöllinen käyttömahdollisuus (esimerkiksi matkaennakkoa myöntämällä). AOA:n sijainen ei pitänyt kaupungin kuljetuspalveluiden yleistä järjestämistapaa onnistuneena, asiakkaan oikeuksia huomioivina ja niitä edistävinä. Hän totesi, että valittu järjestämistapa saattoi estää tai ainakin kaventaa joissain tilanteissa vaikeavammaiselle henkilölle kuuluvien oikeuksien toteutumisen (1478/2018*).

Menettely kuljetuspalvelun peruuttamistilanteessa

OA:n mielestä asiakasmaksulainsäädäntö tai mikään muukaan laki ei mahdollistanut Jyväskylän kuljetuspalveluohjeen mukaisen maksun perimistä kuljetuspalvelun asiakkaalta, jos tämä oli peruuttanut tilauksensa liian myöhään. Kuljetuspalveluohje oli tältä osin lainvastainen. Jyväskylä sosiaalipalvelujen selvityksen mukaan vuodelle 2018 päivitettävistä kuljetuspalvelun ohjeista tulleen poistamaan lainvastainen ohjeistus.

OA:n mielestä asiakkaan tulee voida saattaa kuljetuspalvelumatkan menettämistä/palauttamista koskeva asia sosiaalitoimen arvioitavaksi tilanteessa, jossa matkan peruuttamatta jättäminen tai peruuttaminen alle 30 minuuttia ennen tilatun matkan alkua johtuu asiakkaasta riippumattomasta syystä (esimerkiksi asiakkaan terveydentilasta tai muusta perustellusta äkillisestä syystä). Tällainen menettely turvaa OA:n näkemyksen mukaan asiakkaan oikeusturvan toteutumista kuljetuspalvelun peruutustilanteessa (5661/2017*).

Saattajakortin myöntämiskriteerit

Turun seudun 11 kunnassa, esimerkiksi Turussa ja Liedossa, oli käytössään erityisryhmille suunnattu saattajakortti, jonka tavoite oli edistää vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden mahdollisuutta osallistua yhdenvertaisesti kulttuuri- ja liikuntamahdollisuuksiin. Kortti oikeutti saattajan maksuttomaan sisäänkäyntiin kuntien määrittelemille liikuntapaikoille ja kulttuuripalveluihin.

OA korosti, että vaikka kysymyksessä ei ollut lakisääteinen etuus, jonka myöntämiskriteerit olisi nimenomaisesti määritelty laissa, tuli saattajakortin myöntämiskriteereiden määrittelyssä ja hakijoiden kohtelussa pyrkiä mahdollisimman yhdenvertaiseen ja oikeudenmukaiseen menettelyyn.

Saadun tiedon mukaan Turun seudun 11 kuntaa olivat sitemmin yhtenäistäneet saattajakortin myöntämisperusteet ja yleisohjeet (2/2018*).

Asiakasmaksun korotuksesta tiedottaminen ja asiakasmaksun sisältö

OA kiinnitti perusturvalautakunnan huomiota siihen, että asiakasmaksuissa tapahtuvista maksujen muutoksista tulee tiedottaa hyvissä ajoin. OA katsoi, että kunnan tiedottaminen ei ollut tapahtunut hyvän hallinnon mukaisesti riittävän ajoissa ennen uusien asiakasmaksujen voimaantuloa. Viranomaisella on korostuneempi tiedotus- ja selvittämisvelvollisuus silloin, kun sen käytännöissä tapahtuva muutos vaikuttaa tai tulee vaikuttamaan sosiaalihuollon asiakkaan etuihin tai oikeuksiin. Hyvissä ajoin tapahtuva tiedottaminen mahdollistaa myös sen, että sosiaalihuollon asiakas voi pyytää itselleen asiakasmaksusta valituskelpoista päätöstä tai hakea sosiaalitoimelta tarvittaessa asiakasmaksulain mukaista maksun alentamista tai perimättä jättämistä.

OA kiinnitti perusturvalautakunnan huomiota siihen, että laillisuusvalvontakäytännössä on katsottu, että asiakasmaksua määrättäessä on aina selvitettävä aiheutuneiden kulujen todellinen suuruus. Asiakasta ei voida velvoittaa maksamaan sellaisista tarvikkeista ja välineistä, joita hän ei tosiasiaa käytä. Asiakkaalla on oltava myös mahdollisuus, jos hän niin haluaa, hankkia palvelut, tarvikkeet ja välineet itse omalla kustannuksellaan. OA piti selvitettyinä, että kantelijalle määrättyä ylläpitomaksua ja sillä katettujen tarvikkeiden ja palveluiden käyttöä ja kulutusta ei ollut arvioitu asiakaskohtaisesti yksilöllisen tarpeen mukaan. Viime kädessä tuomioistuimien arvioi kantelijalle määrätyn asiakasmaksun määrän oikeellisuuden (5974/2017*).

Henkilökohtainen apu

OA kiinnitti kunnan sosiaalitoimen huomiota siihen, että kunnan on tehtävä hakemuksen johdosta henkilökohtaisen avun järjestämistavasta oikaisuvaatimuskelpoinen päätös. Vaikeavammaisen henkilön elämäntilanteessa voi olla erityisiä syitä, jotka estävät työnantajana toimimisen. Tällöin kunnan on valittava jokin muu vaikeavammaisen henkilön tarpeet ja toivomukset huomioiva järjestämistapa. Mikäli vaikeavammaisen ei halua tai pysty toimimaan edes kunnan antaman ohjauksen

ja avun turvin työnantajana, tulee kunnan tarjota vaihtoehtoisia järjestämistapoja. Lainmukaista menettelyä ei ollut se, että kunta tosiasiaa ”pakotti” vaikeavammaisen henkilön valitsemaan työnantajamallin (2107/2017*).

OA kiinnitti Oulun hyvinvointipalvelujen huomiota siihen, että henkilökohtaisen avun palvelukatkoksia voitaisiin ainakin osittain välttää esimerkiksi sopimalla avustajien sijaisjärjestelyistä tai pohtimalla etukäteen millä tavalla ja millä palvelulla äkilliset avustajatarpeet voidaan turvata. Myös asiakkaan kanssa yhteisymmärryksessä tehtävässä palvelusuunnitelmassa ja toisaalta palvelunjärjestäjän ja palveluntuottajan välisessä palveluntuottamista koskevassa toimeksiantosopimuksessa voidaan määritellä palvelun yksityiskohtia ja varautua poikkeustilanteisiin. OA korosti, että henkilökohtaisen avun saamatta jäämisestä (yllättävistä palvelukatkoksista) tulee ilmoittaa viipymättä sosiaalihuollon asiakkaalle (3270/2017).

Lapsen erityishuollon tarpeen arviointi

OA katsoi Vantaan kaupungin vammaispalveluiden menetelleen lainvastaisesti, koska vammaispalveluiden puutteellisen ohjauksen vuoksi lapsen erityishuollon tarvetta ei ollut arvioitu. Saadun selvityksen mukaan kantelijoiden kanssa oli keskusteltu erityishuolto-ohjelmasta ja heille oli kerrottu Vantaan vammaispalveluiden linjaus, jonka mukaan erityishuolto-ohjelmaan tarvitaan määriteltä kehitysvammadiagnoosi. Annetun selvityksen mukaan kantelijat eivät olleet tehneet kirjallista hakemusta, jonka vuoksi heille ei ollut annettu asiassa kirjallista päätöstä.

OA katsoi Vantaan vammaispalveluiden menetelleen hallintolain, perustuslain ja sosiaalihuollon asiakaslain vastaisesti, koska kantelijoita ei ollut ohjattu tekemään kirjallista aloitetta erityishuollon pyrkimisestä. Tapahtuneen johdosta heidän lapsensa erityishuolto-ohjelmaa koskeva asia oli jäänyt käsittelemättä asianmukaisesti eikä lapsen mahdollista oikeutta erityishuoltoon ole tapahtuneen vuoksi arvioitu eivätkä kantelijat voineet käyttää perusoikeutena turvattua muutoksenhakuoikeutta asiassa.

OA korosti, että sosiaalihuollon asiakkaalla on oikeus saada palvelutilanteessa asiallista neuvontaa ja sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. Viranomaisella on velvollisuus huolehtia siitä, että asiakkaille annetaan selkeästi tietoa hänen oikeuksistaan. Vammaispalveluiden päättämä ennakolinjaus ei saa olla syy menetellä asiassa toisin vaan asiakkaalle on ilmoitettava linjauksesta huolimatta selvitettävä hänen kaikki oikeutensa, kuten oikeus saada erityishuoltoon pyrkimisestä muutoksenhakukelpoinen päätös. OA:n käsityksen mukaan vammaispalveluiden linjaus (erityishuolto-ohjelman laatiminen edellyttää kehitysvammadiagnoosia) ei vastaa oikeuskäytäntöä. Oikeuskäytännössä on katsottu, että kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa ei edellytetä, että erityishuollon saamiseksi henkilöllä tulisi olla kehitysvammadiagnoosi (7276/2017*).

Hoitoavun järjestäminen kehitysvammaiselle lapselle viivästyi

OA antoi Espoon kaupungin vammaispalveluille huomautuksen vastaisuuden varalle laiminlyönnistä kehitysvammaiselle lapselle myönnetyn palvelun järjestämisessä sekä lainvastaisesta viivästyksestä yhteydenottoihin vastaamisessa.

Kantelijan lapselle sosiaalihuoltolain perusteella myönnetty lyhytaikaisen hoidon palvelu ei ollut toteutunut viranhaltijan päätöksen mukaisesti. Käytännössä lapsi oli joutunut olemaan noin vuoden ajan ilman hänelle myönnettyä palvelua, koska kaupungin vammaispalvelut ei ollut pystynyt järjestämään uutta hoitajaa tai palveluntuottajaa.

OA katsoi, että Espoon kaupungin vammaispalvelut oli vakavasti laiminlyönyt järjestää lapsen hoitoavun palvelun viranhaltijan päätöksen mukaisesti. Menettelyn moitittavuutta lisäsi se, että palvelua oli tullut järjestää erityistä tukea tarvitsevalle ja haavoittuvassa asemassa olevalle kehitysvammaiselle lapselle. Lisäksi myönnetyn palvelun toteuttaminen ja uuden palveluntuottajan löytäminen oli useista yrityksistä huolimatta kestänyt kohtuuttoman kauan. Näin oli tapahtunut siitakin huolimatta, että kantelija oli saattanut vammaispalvelujen tietoon, että lapsen haastava käytös ja

avun tarve oli lisääntynyt koulun alkamisen jälkeen syksyllä 2016.

OA katsoi lisäksi, että asiassa on toimittu hallintolain vastaisesti, koska kantelijan yhteydenottoihin ei ollut vastattu ilman aiheetonta viivytystä. Se, että yhteydenottoihin ei ole vastattu ajallaan, on osaltaan aiheuttanut edellä selostetun viivästyksen ja laiminlyönnin kantelijan lapsen hoitoavun palvelun järjestämisessä (3483/2017*).

Kehitysvammaisen henkilön asumispalvelujen järjestäminen

OA katsoi Kiteen kaupungin ja Siun Soten menettelle lainvastaisesti, koska asian käsittely korkeimman hallinto-oikeuden (KHO) päätöksen jälkeen oli kestänyt kohtuuttoman pitkään. OA korosti, että sosiaalihuollon asiakkaalla on oikeus luottaa siihen, että viranomainen huolehtii oma-aloitteisesti tuomioistuinten päätösten täytäntöönpanosta. Sosiaalitoimissa oli kulunut KHO:n ratkaisun jälkeen asian selvittämiseen ja päätöksentekoon kokonaisuudessaan lähes kymmenen kuukautta. Selvityksen mukaan asumispalvelun tarpeen selvittäminen ja kuulemiset olivat vieneet aikaa. Myös organisaatiomuutos oli aiheuttanut viivettä asian käsittelyssä.

Moitittavuuden arvioinnissa OA otti huomioon sen, että kehitysvammalain mukaisten välttämättömien palvelujen järjestämisessä viranomaisilta voidaan edellyttää, että asian käsittelyn joutuisuuteen ja tuomioistuimen päätöksen täytäntöönpanon viivytyksettömyyteen kiinnitetään erityistä huomiota. Mitä suurempi merkitys ratkaisulla on asianomaisen jokapäiväisen elämän kannalta, sitä joutuisampaan käsittelyyn asiassa tulee pyrkiä. Tässä tapauksessa joutuisuuden vaatimusta oli korostanut vielä se, että asian kokonaiskäsittelyaika oli KHO:n päätökseen mennessä jo muodostunut hyvin pitkäksi. OA:n mielestä edellä mainitut seikat olisi tullut ottaa huomioon asumisen järjestämistä koskevassa päätöksenteossa ja KHO:n päätöksen täytäntöönpanossa (2944/2017*).

Tahdosta riippumattomassa hoidossa olevan lapsen ulkoilu, sijoittaminen ja oikeusturva

OA piti tärkeänä, että myös tahdosta riippumattoman erityishuollon edellytyksiä tutkittaessa asiakkaalle turvataan säännöllinen ulkoilu, jos asiakkaan terveydentila sen sallii. OA kiinnitti kuntayhtymän huomiota siihen, että asiakkaalla tulee pääsääntöisesti olla mahdollisuus, myös tutkimusjakson aikana, säännölliseen ulkoiluun päivittäin.

OA piti tärkeänä lähtökohtana sitä, että alaikäistä hoidettaisiin sellaisessa yksikössä, jossa hänellä olisi mahdollisuus ikäiseensä seuran. OA totesi käsityksensä, että alle 18-vuotiaasta lasta ei tulisi pääsääntöisesti sijoittaa aikuisten yksikköön, ellei lapsen etu poikkeuksellisesti sitä vaadi. Selvityksessä mainittu syy (yli 16 vuotiaiden asiakkaiden fyysinen koko ja käyttäytymisen haasteiden laatu) ei ollut asianmukainen peruste sijoittaa lapsi aikuisten ryhmään, koska lasta tulisi yleensä hoitaa yhdessä muiden samassa kehitysvaiheessa olevien lasten kanssa.

OA katsoi kuntayhtymän palvelupäällikön menetelleen kehitysvammalain vastaisesti, koska hän ei ollut lähettänyt kantelijalle tämän alaikäiselle lapselle tehtyä päätöstä rajoitustoimenpiteestä (valvottu liikkuminen) asianmukaisella tavalla. OA korosti, että muutoksenhaku aika ei ala kulua ennen kuin muutoksenhakuun oikeutettu on saanut päätöksen valitusosoituksineen tietoonsa. Tässä ja oikeusturvan toteutumisen vuoksi päätös on aina toimitettava tiedoksi jokaiselle asianosaiselle, vaikka päätöksen antamisesta olisi kulunut aikaa, mutta päätöksen tiedoksiantoa ei ollut suoritettu lain edellyttämällä tavalla (2036/2017*).

Kuulemistilaisuudesta tiedottaminen ennen julkista hankintaa

OA:n mukaan Kainuun soten olisi tullut tiedottaa järjestetystä keskustelutilaisuudesta palvelunkäyttäjille ja heidän omaisilleen, jotta kuuleminen ennen kehitysvammaisten henkilöiden asumispalveluiden tuottajan hankintakilpailua olisi toteutunut tapahtunutta paremmin. Omaisille ja Kainuun kehitysvammaisten tukipiirin jäsenille oli järjestetty

keskustelutilaisuus siten, että yhteyshenkilönä ja tiedon välittäjänä oli ollut Tukipiirin puheenjohtaja eikä asiakkaita ollut kutsuttu tilaisuuteen. OA piti tärkeänä, että kuntapäättäjät kuuntelevat palvelunkäyttäjien ja omaisten keskustelua jo ennen hankintakilpailun aloittamista. OA korosti, että palvelunkäyttäjille on tärkeää kertoa aikaisessa vaiheessa, miten kilpailutus vaikuttaa heidän asemaansa. Riittävä ja ajoissa toteutettu tiedotus ja vuorovaikutus ehkäisevät ennalta tulevasta kilpailutuksesta syntyneitä epätietoisuutta ja mahdollista tyytymättömyyttä. Viranomaisen on vastuussa siitä, että sille kuuluva informointi- ja tiedottamisvelvollisuus toteutuu eikä viranomaisen voi siirtää vastuutaan tiedottamisesta muille toimijoille.

OA korosti, että yksilöllisissä ja pitkäaikaisissa toistuvissa palveluissa on erityisen tärkeää huomioida palvelunkäyttäjien erityistarpeet ja kuuleminen palvelun laadun ja jatkuvuuden suuren merkityksen vuoksi. Tämän vuoksi asiakkaan asemaan on kiinnitettävä huomiota jo ennen hankintamenettelyn alkamista ja koko hankintamenettelyn ajan (4238/2017*).

VAMMAISTEN HENKILÖIDEN TULKKAUSPALVELU

Kuulovammaisten, kuulonäkövammaisten ja puhevammaisten henkilöiden tulkkauspalveluiden järjestämisvelvollisuus siirtyi kunnilta Kelalle 1.9.2010. Kela voi järjestää tulkkauspalvelun joko tuottamalla palvelun itse tai hankkimalla sen muilta palveluntuottajilta. Tulkkauspalveluiden välityskeskustoiminta muuttui Kelan omaksi toiminnaksi 1.1.2014. Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelun tavoitteena on edistää tulkkauspalvelua tarvitsevien vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta suhteessa vammattomiin henkilöihin, jotta heidän mahdollisuutensa osallistumiseen ja tiedonvälitykseen sekä vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa toteutuisivat.

Vammaisten tulkkauspalveluun ei ole oikeutta, jos vammaisen henkilö saa riittävää ja hänelle sopivaa tulkkausta muun lain nojalla. Tällaisia lakeja ovat muun muassa perusopetuslaki ja potilaslaki.

Tulkkauspalvelun kilpailuttaminen

OA korosti, että kilpailutetun palvelun tulee vastata asiakkaan tarvetta. Tulkkauspalvelulaki edellyttää, että asiakkaan yksilölliset tarpeet tulee ottaa huomioon sekä palvelua kilpailutettaessa että yksittäistä tulkkauspalvelua järjestettäessä (HE 220/2009 vp). Lisäksi hän korosti, että mikäli Kelan tietoon tulee sen järjestämissä kuulemistilaisuuksissa, että toteutettavalla hankinnalla on selkeitä, kielteisiä vaikutuksia yksittäisen asiakkaan tai asiakasryhmän palveluun, Kelan tulee huomioida tämä ja kuulla tällaista asiakasta tai asiakasryhmää erikseen.

OA piti tärkeänä, että palveluja hankittaessa erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden palvelujen jatkuvuuden turvaamiseen kiinnitetään erityistä huomiota. Tulkkauspalvelun käyttäjillä voi olla sellaisia oikeuksiin liittyviä erityistarpeita, joiden sivuuttamista Kela ei voi perustella hankintalain säännöksillä. Myös hankintalaki edellyttää, että pitkäkestoisia asiakassuhteita koskevan sosiaali- ja terveystalouden hankinnassa hankintayksikön on määritettävä sopimuksen kesto ja muut ehdot siten, että sopimuksista ei muodostu kohtuuttomia tai epätarkoituksenmukaisia seurauksia palvelun käyttäjille.

Koska Kelan mukaan eri käyttäjäryhmien erityistarpeiden huomioiminen ei ollut mahdollista kilpailutuksessa, OA piti tärkeänä, että tällaisissa tilanteissa Kela arvioi hankintalain näkökulmasta suorahankinnan mahdollisuuden yksittäisessä tapauksessa (6638/2017*).

Ulkomaanmatkan tulkkauspalveluhakemuksen käsittelyaika

OA korosti, että viivytyksetön hakemuksen käsittely sen kaikissa käsittelyvaiheissa turvaa osaltaan asiakkaan perusoikeutena turvattua mahdollisuutta muutoksenhakuun, jos päätös asiakkaan mielestä sitä edellyttää. Tapauksessa OA ei katsonut kantelijan hakemuksen käsittelyn viivästyneen lainvastaisesti, mutta hän kiinnitti kuitenkin Kelan huomiota siihen, että käsittelyn viivytyksettömyys koskee kaikkia asian käsittelyvaiheita, jonka vuoksi lisäselvityksen pyytämisen tulisi tapahtua viivytyksettä.

OA pyysi Kela 31.12.2018 mennessä, onko se määritellyt odotettavissa olevaa käsittelyaikaa tulkkauspalveluja koskeville hakemusasioille (7268/2017).

Kela ilmoitti määritelleensä tulkkauspalveluja koskevilla hakemusasioilla käsittelyaikatavoitteeksi 21 päivää.

TERVEYDENHUOLTO

YK:n vammaisyleissopimuksen 25 artiklan mukaan vammaisilla henkilöillä on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella. Sopijapuolet ovat sitoutuneet järjestämään vammaisille henkilöille samanlaajuiset, -laatuiset ja -tasoiset terveydenhuoltopalvelut kuin muille ihmisille.

DNR-päätöksen tekeminen kehitysvammaiselle henkilölle

AOA antoi hoitavalle lääkärille huomautuksen vastaisen varalle tämän virheellisistä menettelyistä sekä pyysi Valkeakosken sairaalan johtavaa lääkärä kiinnittämään alaistensa terveydenhuollon ammattihenkilöiden huomiota tarpeellisten ja laajuudeltaan riittävien potilasasiakirjamerkintöjen tekemiseen sekä potilasasiakirjojen laatimista koskevien säännösten noudattamisen tärkeyteen. Tässä potilaan ja omaisen tiedonsaantia koskevassa tapauksessa AOA arvioi hoitavan lääkärin menettelyä DNR-päätöksen tekemisessä 61-vuotiaalle potilaalle, jolla oli keskivaikea kehitysvamma ja CP-oireyhtymä sekä muita perussairauksia.

AOA yhtyi Valviran ja sen kehitysvammalääketieteen alan pysyvän asiantuntijan esittämiin perusteltuihin käsityksiin hoitavan lääkärin menettelyn virheellisyyksistä. Valviran asiantuntijan mukaan potilaan toimintakyvyn alentuminen liittyi kiinteästi hänen vammaisuuteensa ja oli vammaisuuden ilmenemismuoto. Potilaan perussairaudet ja ajankohtainen terveydentila eivät olleet sen kaltaisia, että DNR-päätöksen tekeminen tai tehohoidon ulkopuolelle rajaaminen olisivat olleet niiden pohjalta perusteltuja. Ne merkisivät potilaan asettamista eriarvoiseen asemaan vammaisuuden perusteella.

Lisäksi vaikutti siltä, että ennen DNR-päätöksen tekemistä ei ollut riittävästi selvitetty potilaan toimintakykyä. Valviran mukaan vammaisella on samoin hoitolinjauksin oikeus sydänpysähdyksestä elvyttämiseen ja tarpeelliseen tehohoitoon kuin muulla väestöllä eli vammaisuus itsessään ei saa olla peruste pidättäytyä elvytyksestä tai tehohoidosta. Valviran mukaan hoitavan lääkärin olisi tulut merkitä potilasasiakirjaan ne lääketieteelliset perusteet, joilla hän rajasi äkilliseen hengitysvajaukseen sairastuneen potilaan elvytyksen ja tehohoidon ulkopuolelle eli käytännössä arvioi niistä potilaalle koituvan haitan suuremmaksi kuin niistä koituvan hyödyn. Hoitavan lääkärin olisi tulut potilaan päivittäistä toimintakykyä arvioidessaan lisäksi tehdä erotus- ja ennustediagnostiikka perussairauksista johtuvan ja potilaan vammaisuuden tasolle ominaisen toimintakyvyn välillä (1129/2017).

Vammaisen henkilön ihmisarvoa loukattiin sairaalan psykiatrisella osastolla

AOA piti nöyryyttävänä ja halventava kohteluna sitä, että CP-vammansa vuoksi liikuntarajoitteinen henkilö joutui psykiatrian osaston eristyshuoneessa ruokailemaan ohuella patjalla istuen lattialla hänelle sopimattomin ruokailuastioin ja -välinein. Tämä ei ollut ihmisarvon mukaista kohtelua eikä laadultaan hyvää terveyden- ja sairaanhoitoa. Kantelijalla oli ollut käytössään vaipat vuorokauden kestäneen eristyksen aikana. Puutteellisten potilasasiakirjamerkintöjen vuoksi AOA ei ollut voinut vakuuttua siitä, toteutuiko kantelijan oikeus ihmisarvoiseen kohteluun ja laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon näiltä osin.

AOA katsoi, että kantelijan kohtelussa huoneeristyksen aikana oli kysymys ihmisarvon loukkaamisesta. AOA esitti sen vuoksi, että hyvinvointikuntayhtymä hyvittää kantelijalle tähän kohdistetut perus- ja ihmisoikeuksien loukkaukset. AOA antoi huomautuksen Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymälle lainvastaisista menettelyistä ja laiminlyönneistä CP-vammaisen henkilön hoidossa (3287/2017*).

Hyvinvointikuntayhtymä ilmoitti, että se sitoutuu maksamaan kantelijalle 4 500 euroa yhdenvertaisuuslain mukaista hyvitystä.

Riittävät terveyspalvelut

AOA:n mukaan kantelijan oikeus perustuslaissa turvattuihin riittäviin terveyspalveluihin ei toteutunut, koska tämä ei pyynnöstään huolimatta saanut HUS:n Selkäydinvammapoliklinikalle suunniteltua vastaanottoaikaa elinikäistä hoitoa ja seurantaa (life time care, LC) koskevaan kontrolliin syksyllä 2014. Sen sijaan hänelle, kuten muillekin jonossa olleille selkäydinvammapotilaille, lähetettiin alkuvuodesta 2017 kirje, jossa kerrottiin lähetteen umpeutumisesta ja pyydettiin potilasta hankkimaan uusi lähete senhetkisen terveydentilan ja hoidon kiireellisyyden arvioimiseksi.

AOA:n mukaan kirje oli harhaanjohtava. Kirjeen saaneille selkäydinvammapotilaille oli voinut perustellusti syntyä virheellinen käsitys Selkäydinvammapoliklinikan hoidon ja seurannan ulkopuolelle jäämisestä. AOA:n mukaan HUS:n on tullut ja tulee järjestää toimintansa sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi, että se voi huolehtia laikiin perustuvasta velvollisuudestaan vastata osaltaan valtakunnallisesti selkäydinvammapotilaiden elinikäisestä monialaisesta hoidosta ja seurannasta (1974/2017).

EDUNVALVONTA

Päämiehen käyttövarojen alentaminen

OA kiinnitti yleisen edunvalvojan huomiota siihen, että hänen olisi ollut perusteltua pyrkiä lähemmin selvittämään päämiehen (kehitysvammaisen henkilön) hoidosta vastaavien henkilöiden avulla, oliko päämiehen tarpeissa ja olosuhteissa tapahtunut olennaisia muutoksia, ennen kuin hän päätti alentaa käyttövaroja. OA piti lähtökohtana ja vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa määritellyn tuetun päätöksenteon mallin mukaisena sitä, että ennen käyttövarojen määrän arvioimista tulee lähtökohtaisesti kuulla päämiestä ennen asiasta päättämistä. OA korosti 1) henkilökohtaisen kanssakäymisen merkitystä edunvalvojan ja päämiehen kesken, 2) sitä, että edunvalvoja arvioisi myös omien havaintojensa perusteella päämiehensä ymmärryskykyä, ja 3) sitä, että kynnystä päämiehen kuulemiseen hänelle tärkeissä asioissa ei pidettäisi korkeana, vaik-

ka esimerkiksi edunvalvojan käytössä oleva lääketieteellinen tai muu aineisto joissakin suhteissa kyseenalaistaisikin päämiehen ymmärryskyvyn (91/2017*).

Psykiatrisen potilaan oikeusturvasta huolehtiminen

OA piti asianmukaisena, että sairaala oli ryhtynyt toimenpiteisiin edunvalvojan hankkimiseksi, mutta päätöksenteko holhousviranomaisissa viipyi. Selvityksen perusteella oli epäselvää, olisiko psykiatrisen sairaalan potilas halunnut hakea muutosta päätöksiin, joilla hänet oli määrätty hoitoon. OA:n käsityksen mukaan sairaalassa olisi kuitenkin ollut perusteltua ryhtyä aktiivisemmin toimenpiteisiin potilaan valitusmahdollisuuden turvaamiseksi aikana, jolloin hänellä ei vielä ollut edunvalvojaa. Sairaala olisi voinut pyytää omaista avustamaan potilasta mahdollisen valituksen tekemisessä. Oikeuskäytännössä on hyväksytty myös omaisen potilaan puolesta tekemä valitus, jos asianosainen ei kykene itse valvomaan etuaan (ns. *asianhuolto* tai *negotiorum gestio*) (3158/2017).

OPETUS

Yhdenvertaisuus opiskelijoiden aterioinnissa

OA arvioi ammattikorkeakoulun menettelyä asiassa, joka koski opiskelijan terveydentilan mahdollisesti edellyttämiä kohtuullisia mukautuksia aterioinnin järjestämisessä. Laissa ei erikseen säädetä opiskelijoiden oikeudesta ruokailuun eikä ateriataukojen pituudesta.

Kantelijan kertoman perusteella hänen terveydentilansa edellyttäisi tietynlaista ruokailumahdollisuutta. OA:n käsityksen mukaan kyseessä voisi olla yhdenvertaisuuslaissa ja YK:n vammaisyleissopimuksessa tarkoitettu vammaisuus tai vamma, jonka perusteella asiassa saattaisi olla aiheellista arvioida kohtuullisten mukautusten toteuttamista.

Yhdenvertaisuuslain näkökulmasta toimenpidettä voitiin pitää ”tarvittavana”, jos mahdollisuus ateriointiin ei tosiasiallisesti ollut kantelijan saatavilla muihin opiskelijoihin verrattuna vastaavalla

tavalla ilman mukautusta. Olennaista asiassa oli siten se, miten kantelijalle voitiin hänen olosuhteisiinsa nähden turvata riittävä mahdollisuus ateriointiin opetuspäivien aikana niin, ettei hänen tästä syystä tarvinnut jättää opintojaan väliin tai luopua niistä, kuten kantelija oli kertomansa mukaan joutunut tekemään. Käytettävissä olleesta aineistosta ei ilmennyt, oliko ammattikorkeakoulu arvioinut asiaa nimenomaan tästä näkökulmasta ja jos oli, mihin tämä arvio oli johtanut.

OA esitti, että ammattikorkeakoulu arvioisi asiaa ja pyrki yhteistyössä kantelijan kanssa pääsemään sellaiseen ateriointiin koskevaan ratkaisuun, joka mahdollistaisi kantelijan opintoihin osallistumisen ja opintojen etenemisen hänen terveydentilansa tapauskohtaisesti huomioon otavalla tavalla (6270/2017*).

Ammattikorkeakoulu ilmoitti toteuttavansa kantelijan terveydentilan edellyttämät kohtuulliset mukautukset kantelijan palattua opiskelemaan.